

יהודית פלוס, דמוקרטיה מינוס

"מדינה יהודית ודמוקרטית" היא לא רק סיסמה שאפשר להסתתר מאחוריה. יש לומר: שאלת זהותה של ישראל כמדינה דמוקרטית טעונה חשבון נפש. אם לא נשכיל להיות דמוקרטיה ראויה לשמה, נאבד עד מהרה גם את הסיכוי להיות מדינת לאום יהודית ראויה לשמה

אליהו מצא

ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. ועל היותה של ישראל מדינה יהודית ודמוקרטית מגן גם סעיף 7 לחוק יסוד: הכנסת, המונע השתתפות בבחירות לנבחרת של רשימת מועמדים או של אדם, אם יש במטרתה או במעשיה, במפורש או במשתמע, שליית קיומה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. להגדרת המדינה כמדינה יהודית יש – ובכך העיקר – גם בסיס אתני, היסטורי, תרבותי וציוני. הקמת המדינה, שלוש שנים לאחר השואה, נועדה להגשים את החזון הציוני בייסוד בית לאומי לכל יהודי העולם. במגילת העצמאות הודגש כי "מדינת ישראל תהא פתוחה לעליה יהודית ולקיבוץ גלויות". כחלק ממחויבותה כמדינה יהודית רואה ישראל חובה לעצמה להגן על קהילות יהודיות ועל יהודים ברחבי העולם מפני סכנות האורבות להם בשל היותם יהודים, ולכוחה החוקי לעשות כן מצוי כיסוי בחקיקה הפלילית.

עיקר מבחנה של דמוקרטיה הוא בקיומם ובשמירתם של ערכי יסוד חוקתיים כמו שוויון הזדמנויות חברתי וכבוד האדם, ובמידת שמירתה על אלה ישראל אינה מצטיירת כמדינה דמוקרטית

ישראל מציגה את עצמה כמדינה יהודית ודמוקרטית. אך בעוד שיהודיותה של המדינה היא עובדה הנסמכת על תשתית משפטית והיסטורית מוצקה ועל הכרה בינלאומית רחבה, שאלת זהותה כמדינה דמוקרטית טעונה חשבון נפש.

מדינה יהודית

ישראל היא מדינת לאום יהודית שיש בה מיעוט ערבי גדול. להגדרתה כמדינת לאום יהודית יש בסיס משפטי פורמלי: החלטת עצרת האו"ם מס' 181

מ-29 בנובמבר 1947 הורתה על הקמתן בארץ ישראל של שתי מדינות לאום: מדינה יהודית ומדינה ערבית, ובחלק האופרטיבי של מגילת העצמאות מ-14 במאי 1948 הכריזה מועצת העם על "הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל היא מדינת ישראל". חוקי היסוד משנת 1992 עיגנו חוקתית את ערכיה של

השופט בדימוס אליהו מצא, לשעבר המשנה לנשיא בית המשפט העליון

מי ששולט ברבדים
נרחבים של חיי
החברה וזכויות האדם
בקרב יהודי המדינה
היא דווקא הדת.
החיבור בין היהדות
כלאום לבין היהדות
כדת, אותו מוסיפה
ישראל לקיים, מכפיף
ערכים דמוקרטיים
לציוויים דתיים,
אנטי־דמוקרטיים,
המגבילים את חירות
של הפרט

החרדים לתמיכתם בהחלטה ההיסטורית להכריז על הקמת המדינה בלי להמתין לביאת המשיח; אך יש גם הטוענים כי בן־גוריון סבר כי החיבור בין הדת למדינה אפשר לשלוט בדת. במבט רטרוספקטיבי אפשר לקבוע כי ציפייה זו נכזבה; היוצרות התהפכו, ומי ששולטת ברבדים נרחבים של חיי החברה וזכויות האדם בקרב יהודי המדינה היא דווקא הדת. החיבור בין היהדות כלאום ובין היהדות כדת, אותו מוסיפה ישראל לקיים, מכפיף ערכים דמוקרטיים לציוויים דתיים אנטי־דמוקרטיים המגבילים את חירותו של הפרט. על כן הטענה הנפוצה שהגדרתה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית בחוקי היסוד משנת 1992 מכילה סתירה ערכית פנימית שאי אפשר ליישבה. מן הפן המוסדי ישראל היא בוודאי דמוקרטית; היא מקיימת משטר המבוסס על מערכת בת שלוש רשויות (מחוקקת, מבצעת ושופטת), הזכות לבחור ולהיבחר לכנסת נתונה באופן שוויוני לכל אזרחי המדינה, והממשלה הנבחרת על ידי הכנסת נושאת באחריות בפני הכנסת המייצגת את כלל האזרחים. אך המבחן לקיום משטר דמוקרטי אינו מתמצה במבנה המוסדי של רשויות השלטון. עיקר

ככלל, אופיה של מדינת לאום נגזר בין היתר מן השייך הלאומי של רוב אזרחיה; זוהותה של ישראל כמדינת הלאום היהודי מתחייבת גם מכך שרוב אזרחי ישראל (כ־80% מהם) הם יהודים; שפתה הרשמית הראשית של המדינה היא עברית; ומאפייני הפרהסיה הציבורית בישראל – הדגל, הסמל וההמנון – מייצגים את חזון הדורות היהודי־ציוני.

האיזון בין יהודיות ובין דמוקרטיה

במגילת העצמאות הובטח כי ישראל "תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין"; וכן "תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חיי נוח ותרבות". במילים אלו ביטאו אבותיה המייסדים של המדינה את האני מאמין שלהם בדבר דבקותה של ישראל בכמה מערכי המוכרים של דמוקרטיה ליברלית. אלא שבה בעת קידשה המדינה, עוד בראשית דרכה, את המשכו של הסטטוס־קוו מימי המנדט ששימר את ייחוד השליטה והשיפוט בענייני המעמד האישי לבתי הדין הדתיים. הדעה הרווחת היא כי ראש הממשלה הראשון דוד בן־גוריון נאלץ להסכים לשמירת הסטטוס־קוו, בהיותו תנאי שהציגו מנהיגי

**אמנם התברכנו
בשני חוקי יסוד
שיש בהם הכרה
בערכים חוקתיים
אחדים, אך בהיעדר
שריון חוקתי לזכויות
שהוכרו בחוקי היסוד,
ובהיעדר עיגון מפורש
לערכים חוקתיים
כגון שוויון, חופש
ביטוי, הזכות לחופש
דת ולחופש מדת
ולזכויות חברתיות
בסיסיות, נראה שעוד
רבה הדרך להשלמת
מפעלנו החוקתי**

מבחנה של דמוקרטיה הוא בקיומם ובשמירתם של ערכי יסוד חוקתיים: שוויון הזדמנויות חברתי; כבוד האדם ללא הבדל לאום, דת, גזע ומין; חופש דת וחופש מדת; הגנה על זכויות המיעוטים; והכרה בזכות שווה לחינוך, לבריאות ולקיום בכבוד. ובמי-דת שמירתה על כל אלה, למרבה הצער, ישראל אינה מצטיירת כמדינה דמוקרטית. אמנם התברכנו בשני חוקי יסוד שיש בהם הכרה בערכים חוקתיים אחרים, אך בהיעדר שריון חוקתי לזכויות שהוכרו בחוקי היסוד, ובהיעדר עיגון מפורש לערכים חוקתיים כגון שוויון, חופש ביטוי, הזכות לחופש דת ולחופש מדת ולזכויות חברתיות בסיסיות, נראה שעוד רבה הדרך להשלמת מפעלנו החוקתי.

זיהויה של מדינה כדמוקרטיה נגזר בין היתר גם מקיומה של תרבות אזרחית כללית המכירה בחשיבות הדמוקרטיה. סקר שנערך במחצית השנייה של 2013 העלה נתונים אלה: אוכלוסיית ישראל מונה קצת יותר משמונה מיליון נפש. כ-20% מאזרחיה הם ערבים פלסטינים שאינם מזדהים עם האתוס הציוני של המדינה, אך רובם ככולם אזרחים נאמנים ושור-מרי חוק; ויותר מ-20% מן היהודים הם דתיים, כמחציתם חרדים, שרבים מהם כופרים בסמכותה של המדינה והיו מעדיפים משטר תאוקרטי המבוסס על ההלכה. בסקר שנערך בקרב מדגם מייצג של יהודים דתיים וחרדים השיבו כ-28% מן הנשאלים כי בכל מקרה שיימצא ניגוד בין חוקי המדינה וערכי הדמוקרטיה ובין ציוויי ההלכה, יש להעדיף את ההלכה. נתונים אלו מעוררים ספק בדבר קיומה של תרבות אזרחית כללית המכירה בחשיבות הדמוקרטיה.

אי הפרדת הדת מן המדינה יוצרת בעיות אינהרנטיות בחיי הפרט. התחום שעליו יש לאי-הפרדה

השפעה קריטית הוא תחום חיי המשפחה. דיני המעמד האישי בישראל, הן של יהודים והן של לא יהודים, הם פטריארכליים, וכרוכה בהם הפליה לרעה חמורה של נשים. הדין הקיים מפר את זכות אזרחיה היהודים של המדינה לחופש דת בכך שאינו מאפשר נישואים או גירושים דתיים שלא במסג-

**המפלגה מפני המצב המביך
אינו בוותר על השתייכות
ללאום היהודי אלא בהפרדת
הדת (מוטב לומר הדתות)
מן המדינה ובהאדרת מעמדן
של זכויות אדם בסיסיות ללא
הבדל לאום ודת**

רת הרבנות ושלא על ידי רבנים אורתודוקסיים. כן מפר הדין הקיים את זכות האזרחים היהודים לחופש מדת בכך שאינו מאפשר נישואים אזרחיים של יהודים בישראל.

ביטוי נוסף, הקשור בעקיפין באי-הפרדת הדת היהודית מן המדינה, הוא ההפליה הממוסדת, שהיא לעיתים סמויה, של בני המיעוט הערבי. אזרחי ישראל הערבים אמנם נהנים משוויון זכויות אזרחי, אך בחיי היומיום ובמעגלי העשייה השונים סובלים רבים מהם מקיפוח. לפי ממצאי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, השכר הממוצע של עובד ערבי אזרחי ישראל מגיע לשני-שלישים בקירוב מן השכר הממוצע של עובד יהודי בעבודה דומה. דרכם של ערבים למשרות בר-שויות השלטון ובמוסדות ציבוריים זרועה מכשולים. ערבי, גם אם הוא מכהן במשרת אמן נכבדה, עלול לעבור חוויות משפילות בהגיעו לנקודות הבידוק הביטחוני במעברי הגבול או בכניסה לבנייני ציבור. המגזר הערבי מקופח בכל הנוגע להקצאת תקציבים ומשאבים ממשלתיים. היישובים הערביים סובלים משיעורי אבטלה גבוהים. כן סובלים הם מקיפוח בכל הנוגע לאישור תוכניות בנייה ופיתוח אורבני; רובם מדורגים במקום נמוך במדרג הסוציאקונומי, והישגי התלמידים הערבים נמוכים באופן משמעותי מהישגי התלמידים בבתי הספר היהודיים.

והחמור מכל: בשנים האחרונות מתרבים והולכים בקרב האוכלוסייה היהודית גורמים הרואים בדת היהודית היתר לקידום תפיסות לאומניות-גזעניות פונדמנטליסטיות. שוב אין המדובר רק בהפליה לרעה של המיעוט הלא יהודי הגדול החי בישראל, אלא בביצוע מעשי אלימות וטרור – שזכו לכינוי הצורם "תג מחיר" – שבתחילת הדרך כוונו כלפי פלסטינים תושבי השטחים המוחזקים ולאחרונה הם מבוצעים גם כלפי תושביה הערבים של מזרח ירושלים ותושבי יישובים ערביים בישראל. החשש שישראל תיהפך ממדינת לאום יהודית ודמוקרטית למדינה לאומנית המתנכרת לזכויות המיעוט הערבי חייב להדאג.

הנהגת נישואים
אזרחיים בישראל
לא תיצור בעיה אלא
תסיר את העוולה
החוקתית הנגרמת
לישראלים המבקשים
לממש את זכותם
להקמת משפחה
שלא במסגרת
ההלכה ולהשתחרר
מכפיית השיפוט של
בתי הדין הרבניים

השתחררות מן הכפייה הדתית

חי מיעוט לאומי ערבי לצד רוב לאומי יהודי. אמנם קשה להניח שבג"ץ היה יכול להגיע להכרעה שונה. עם זאת יש להכיר בעובדה שהופר האיזון בין זהותה של ישראל כמדינת לאום יהודית ובין אופיה של ישראל כמדינה דמוקרטית. המפלט מפני המצב המביך אינו בוותור על ההשתייכות ללאום היהודי, אלא בהפרדת הדת (מוטב לומר הדתות) מן המדינה ובהאדרת מעמדן של זכויות אדם בסיסיות ללא הבדל לאום ודת. בכל הנוגע לאוכלוסייה היהודית מותנית הגשמת ההפרדה בראש ובראשונה בהנהגת נישואים אזרחיים לבני זוג הבוחרים להינשא ולהיפרד שלא כדת משה וישראל. הנהגתם של נישואים אזרחיים תשחרר את אזרחי ישראל היהודים מן הכפיפות לשליטת הרבנות והרבנים בחייהם האישיים.

מוכרת טענתם של גורמים דתיים שהנהגת נישואים אזרחיים תגרום לפילוג בעם היהודי. תשובה ניצחת לטענה זו ניתנה על ידי פרופ' משה הלברטל (שהוא יהודי שומר מצוות) במאמרו "התיתכן מדינה יהודית דמוקרטית?" ("הארץ", 23.11.2013): יהודים רבים בעולם נישאים ומתגרשים מחוץ לקהילה

שאלת חיוב הקשר בין היהדות כדת ובין היהדות כלאום הועמדה במחלוקת לא פעם על ידי יהודים אזרחי המדינה. היו מי שביקשו להזדהות במרשם התושבים כ"עבריים" או כ"חסרי דת", זאת בניסיון להתבדל מן היהדות כדת אך להישאר מחוברים לשרייה ההיסטוריים כלאום. בג"ץ הכיר בזכותו של אדם להירשם כ"חסר דת" או אף כ"חסר לאום", אך קבע ש"עברי" זהה ל"יהודי" ולא מצא הצדקה להכיר ב"עברי" כמשקף שיוך לאומי נפרד. לאחרונה חזרה ועלתה לפני בג"ץ דרישה, שדומה לה כבר נדחתה על ידיו לפני כ-40 שנה, להגדרת זהותה של המדינה כ"מדינת הלאום הישראלי". ביסוד דרישה זו ניצב בה הטענה כי הקמת המדינה ניתקה את הזיקה בין אזרחיה היהודים ובין קהילות יהודיות בגולה ומיזגה את כל אזרחי המדינה – יהודים ולא יהודים – ל"לאום חדש, לאום ישראלי". בדחותו עתירה זו חזר בג"ץ וקבע כי מדינת ישראל היא מדינת הלאום היהודי. המושג "ישראלי", קבע בג"ץ, מציין אך את שיוכו האזרחי של אדם. הבחנה בין השיוך האזרחי ובין השיוך הלאומי היא כורח הנגזר מן העובדה שבישראל

**בשנים האחרונות
מתרבים הגורמים
הרואים בדת היהודית
היתר לקידום תפיסות
לאומניות-גזעניות-
פונדמנטליסטיות. אין
מדובר רק בהפליה
לרעה של המיעוט
הלא-יהודי הגדול
החי בישראל, אלא
במעשי אלימות וטרור
שזכו לכינוי הצורם
"תג מחיר". החשש
שישראל תיהפך
ממדינת לאום יהודית
ודמוקרטית למדינה
לאומנית המתנכרת
לזכויות המיעוט
הערבי חייב להדאיג**

האורתודוקסית, והדברים נכונים גם ליהודים יש-
ראלים רבים שנקעה נפשם מהממסד הרבני והם
נישאים בנישואים אזרחיים מחוץ לגבולות המדי-
נה, או מקיימים זוגיות ללא חופה וקידושין. בעיית
הפילוג בין יהודים שנישאו כהלכה ובין מי שנישאו
בנישואים לא אותודוקסיים או אזרחיים מעבר לים,
או המקיימים זוגיות ללא נישואים, קיימת ממילא.
הנהגתם של נישואים אזרחיים בישראל לא תיצור
את הבעיה אלא תסיר את העוולה החוקתית הנגר-
מת לישראלים המבקשים לממש את זכותם להקמת
משפחה שלא במסגרת ההלכה ולהשתחרר מכפיית
השיפוט של בתי הדין הרבניים.

הפרדת הדת מן המדינה תחייב התערבות בת-
חומים נוספים שבהם מכפיפה הרבנות את יהודי
המדינה לציוויים דתיים. למשל, יש לאפשר ליהודים
חילוניים לקיים – מחוץ לשכונות המגורים של עדות
החרדים – פעילויות של תרבות ופנאי בשבתות
ובמועדי ישראל, בלי שייתקלו במגבלות המוטלות
עליהן בחוקי עזר עירוניים. כן יש להקצות שטחים
לבתי עלמין אזרחיים שיאפשרו לכל אדם (ולא רק
לאלו שידם משגת) לממש את זכותו לקבורה אזר-
חית. ואלו הן כמובן רק דוגמאות למהלכים שתאפ-
שר הפרדת הדת מן המדינה.

חקיקה מיותרת ומזיקה

בהנחה אופטימית שההפרדות מערביי השטחים
המוחזקים היא רק שאלה של זמן, האיזון הנדרש
בין יהודיות המדינה ובין ערכיה הדמוקרטיים מחייב
להגביר את השוויון של ערביי ישראל ולקדם את
שילובם במערכות הפוליטיות והחברתיות של המ-
דינה. הניכור שחלק מאזרחי ישראל הערבים חשים
כלפי מדינתם אינו נובע
רק מהזהותם עם מאבק
אחיהם הפלסטינים תושבי
השטחים המוחזקים, אלא גם
מתחושות תסכול והחמצה
על אי שיתופה (או שיתופה
המוגבל מאוד) של האוכלו-
סייה הערבית בעשייה הפר-
ליטית, הכלכלית והחברתית
של ישראל. הגברת השוויון
של המיעוט הערבי תתרום

להסרת חסמים ולקירוב לבבות בין יהודים וערבים
ולחיזוקה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.
למרבה הצער, זה שנים אחדות נוקטים כמה חברי
כנסת יוזמות חקיקה שכביכול נועדו לחזק ולשמר את
אופיה של ישראל כמדינה יהודית, אך בפועל ניכרת
היטב כוונתן להקצין עמדות לאומניות ולהגביר את
הניכור בין המדינה ובין אזרחיה הערבים. למשל, במ-
סווה של "התאמה קהילתית" גורם התיקון לפקודת
האגודות השיתופיות (שזכה לכינוי "חוק ועדות הק-
בלה"), שהתקבל על ידי הכנסת בשנת 2011, לחסימת
קליטתם של ערבים ביישובים קהילתיים. ובהצעת
חוק תמוהה שהונחה לאחרונה על שולחן הכנסת
מוצע להעניק מעמד אזרחי מועדף לערבים נוצרים,
ובכך להפלותם לטובה ביחס לאחיהם המוסלמים.

הבולטת בהצעות החקיקה המכוונות לפגוע במ-
עמדם האזרחי של בני הלאום הערבי היא "הצעת
חוק-יסוד: ישראל – מדינת הלאום של העם
היהודי". הצעה זו, שניכר על פניה שהיא מוטה פר-
ליטית, מעוררת ביקורת מוצדקת. נוסחו של חוק
היסוד המוצע אמנם מכיל אמירות "מרגיעות", כגון
שישראל "תהא בעלת משטר דמוקרטי", שתהא
"מחויבת לזכויותיהם האישיות של כלל אזרחיה"
וכי "המדינה תפעל לאפשר לכל תושב ישראל, ללא
הבדל דת או לאום, לפעול לשימור תרבותו, מור-
שתו, שפתו וזהותו". אך בנוסח המוצע אין זכר
לקיומו של מיעוט ערבי, משתמע ממנו ביטול מע-
מדה של הערבית כשפה רשמית (בעניין זה תלויה
ועומדת גם הצעת חוק פרטית נפרדת), ובעיקר אין
בו הענקה מפורשת של זכויות קולקטיביות לבני
המיעוט הערבי הגדול החי בישראל, לפיתוח מור-
שתם, דתם, תרבותם ומנהגיהם. חוק יסוד המבקש
לעגן חוקתית את זהותה של

**למרבה הצער, זה שנים
אחדות נוקטים כמה חברי
כנסת יוזמות חקיקה שכביכול
נועדו לחזק ולשמר את אופיה
של ישראל כמדינה יהודית,
אך בפועל ניכרת היטב כוונתן
להקצין עמדות לאומניות**

המדינה כמדינת לאומם של
רוב אזרחיה אינו יכול להת-
עלם מן הצורך לעגן בד בבד
את זכויות המיעוטים שהם
חמישית מכלל האזרחים.
חוק היסוד המוצע, במתכונתו
נתנו הקיימת, אם אכן יצלח
את משוכת החקיקה, לא
יתרום דבר לחיזוק אופייה
של ישראל כמדינה יהודית,

בית ספר רדזינר
למשפטים

כדי להיות משפטן מוביל צריך ללמוד מהטובים ביותר

פרופ' אוריאל פרוקצ'יה

פרופ' אמנון רובינשטיין

פרופ' אהרן ברק

תואר שני (LL.M.) במשפטים בבינתחומי הרצליה

תכנית לימודי מחקר למצטיינים:

- ליווי אישי על ידי חבר סגל לקראת אפשרות של המשך קריירה אקדמית
- אפשרות להשתלב כעוזרי מחקר והוראה בבינתחומי הרצליה
- תכנית הלימודים נלמדת בקבוצות קטנות
- מלגת לימודים מלאה

מסלול כללי ומסלול משפט עסקי:

- קורסים ייעודיים לתואר שני במשפטים ומגוון סמינריונים
- לימוד תאוריות מעמיקות ועדכניות, לצד דגש על ההיבט המעשי
- אפשרות למסלול מחקרי
- מלגות למועמדים מצטיינים

ההרשמה לתכנית בעיצומה

יש לאפשר ליהודים
חילונים לקיים -
מחוץ לשכונות
המגורים של עדות
החרדים - פעילויות
של תרבות ופנאי
בשבתות ובמועדי
ישראל, בלי שייתקלו
במגבלות המוטלות
עליהן בחוקי עזר
עירוניים. כן יש
להקצות שטחים
לבתי עלמין אזרחיים
שיאפשרו לכל אדם
לממש את זכותו
לקבוצה אזרחית

לעודד את עלייתם לישראל של יהודים רבים המ-
זוהים כחילונים או כמשתייכים לקהילות שאינן
אורתודוקסיות. כל עוד מהפכה זו אינה מתרחשת,
ישראל לא תהיה מקום מושב אטרקטיבי שמיליוני
יהודים החיים בתפוצות ירצו לקשור בו את גורלם.

שימור יהודיותה של המדינה מחייב לכידות סביב
ערכים לאומיים, דמוקרטיים וחברתיים ראויים. לצד
ההפרדה בין דת ומדינה יש לפעול לשילובם בחברה
של חרדים, שחלקם מנוכרים לחוקי המדינה, ושל
בני המיעוט הערבי. כן נדרשת נקיטת יד קשה נגד
גורמים גזעניים המאיימים על הדמוקרטיה ובכך גם
על הלכידות הלאומית והחברתית שהיא תנאי גם
ליהודיותה של המדינה.

סיכומם של דברים: להבטחת עתידה של ישראל
כמדינה יהודית ודמוקרטית, מחובת הרשויות לעצב
ולהוביל מדיניות עקרונית ארוכת טווח שמטרתה
לקדם איזון ערכי חדש וראוי בין יהודיותה של המ-
דינה ובין ערכיה כמדינה דמוקרטית. יש לדעת ולה-
בין שאם לא נשכיל להיות דמוקרטיה ראויה לשמה,
נאבד עד מהרה גם את הסיכוי להיות מדינת לאום
יהודית ראויה לשמה.

אך בהכרח יתפרש כניסיון לפגוע במעמדו של
המיעוט הערבי.

שימורה של ישראל כמדינת לאום יהודית

שימור אופייה של ישראל כמדינת לאום יהודית הוא
משימה חשובה. וכמי שאינו אדם דתי אוכל להעיד
על עצמי כי שימור יהודיותה של המדינה חשוב ויקר
לליבי לא פחות מלמי שמקפיד בקיום מצוות הדת. אך
הגשמתה של תכלית זו אינה מותנית בעיגון חוקתי
של יהודיות המדינה, שכן להיותה של ישראל מדינת
לאום יהודית כבר מצויות תשתית משפטית מוצקה
והכרה בינלאומית ברורה. שימור אופייה של ישראל
כמדינת לאום יהודית מותנה בנקיטת מהלכים, פר-
ליטיים וחוקיקתיים, שייבססו ויבטיחו איזון ערכי חדש
בין יהודיות המדינה ובין ערכיה הדמוקרטיים.

כך בין היתר נדרשת התמודדות מתמשכת עם
איומי המאזן הדמוגרפי. נכון להיום, יותר מחצי
מניינו של העם היהודי אינו יושב בישראל, ולא מע-
טים מבני הארץ נוטשים אותה ועוקרים למדינות
אחרות. הפרדת הדת מן המדינה והנהגת נישואים
אזרחיים עשויות לשים קץ לתהליך הנשירה, ואף